

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13847823>

Акбар Замонов

Тошкент Кимё халқаро университети

“Тарих” бўлими мудири, профессор.

e-mail: a.zamonov@kiut.uz

Шахзода Рихсибоева

Тошкент Кимё халқаро университети

Тарих йўналиши талабаси.

Муҳаммад Шайбонийхоннинг назмдаги фаолиятига доир мулоҳазалар

Аннотация. Мазкур мақолада шайбонийлар сулоласининг йирик вакили, Мовароуннаҳрда шайбонийлар сулоласи ҳукмронлигини ўрнатган давлат арбоби ва маърифатпарвар ҳукмдор Муҳаммад Шайбонийхоннинг адабиёт соҳасига оид фаолияти таҳлил қилинган. Унинг девонидан ўрин олган баъзи шеърлари саралаб олиниб, тарихий манба сифатидаги аҳамияти келтирилган.

Калит сўзлар. Шайбонийлар сулоласи, Муҳаммад Шайбонийхон, шеър, девон, туюқ, асар, рубоий, мисра, манба, тахаллус.

Кириш. Шайбонийхон (1451-1510) ҳаётлиги чоғида ёзилган турли манбаларда, шу қаторда Муҳаммад Солиҳнинг чиғатой-туркий тилидаги “Шайбонийнома”, Фазуллоҳ бин Рўзбехоннинг форсча “Меҳмонномаи Бухоро”, Биноийнинг форсча “Шайбонийнома”, Ҳасанхожа Нисорийнинг форсча “Музаққирӣ аҳбоб” асарларида Шайбонийхон даврида фан ва маданият ривожланганлиги, Шайбонийхон эса фан ва маданиятга ҳомийлик қилгани, ўзи ҳам ўқимишли, ўткир, бадий ва ижодий дид эгаси бўлганлиги кўрсатилади. Шайбонийхон Бухоро ва Самарқандни темурийлардан сўнг фан, маданият ва санъат марказлари сифатида ривожланганди. Ҳирот ва бошқа жойлардаги олимлар, санъаткорлар, адиб-шоирлар Бухоро, Самарқандга олиб келтирилдилар. Шайбонийхон асосан урушлар билан ўтган 60 йиллик умри давомида юқори савияли бадий асарлар ёзиб, мерос қилиб қолдирган.

Шайбонийхон илмий меросининг ўрганилиши. Кейинги даврларда яратилган тазкираларда ҳам Шайбонийхоннинг туркий ва форсий асарлари ҳақида маълумотлар учрайди. XX аср бошларида Закий Валидий Тўғон Шайбонийхоннинг Туркияда сақланаётган девони, девон мундарижаси, асарларининг айрим бадий хусусиятлари ҳақидаги маълумотларни мақола тарзида "Янги Туркистон" журналида эълон қилади [7, 8]. 1948 йилда эълон қилинган “Навойӣ замондошлари” тўпламига ҳам Шайбонийнинг асарлари ҳақидаги маълумотлар киритилган. Шоир ижодини ўрганиш бўйича Туркияда ҳам маълум ишлар амалга оширилди. 1989 йили туркиялик олим Яқуб Қорасой Шайбонийхон девони бўйича докторлик диссертациясини ёқлади. Унинг диссертация иши девон матнини ўрганишдан иборат бўлди ҳамда диссертация ишига шоир девонининг лотин ёзувиға ўғирилган нусхасини илова қилди [10]. Яқуб Қорасўй, кейинчалик, Шайбонийхон девонига оид барча тадқиқотларини монография тарзида эълон қилди. Муҳаммад Шабонийнинг Туркияда сақланаётган ва ҳозирға қадар ягона нусха сифатида

қаралаётган девонидан олинган фотонусха Темур Хўжа ўғлининг ташаббуси билан Ўзбекистонга илк бора 1991 йилда келтирилди [7, 9].

Таҳлил ва натижалар. Тадқиқотларда Муҳаммад Шайбонийхоннинг илмий-ижодий фаолиятида тўрт асар мавжуд бўлганлиги айтилади.

Биринчиси, "Баҳр ул-худо" ("Ҳақиқий ёлнинг денгизи") рисоласи. Қўлёзма нусхаси Лондоннинг Бритиш музейида, Адд 7914 й, 16 - 22 б рақами билан сақланади [8, 15]. 1508 йилда ёзилган бу диний-ахлоқий мавзудаги маснавий арузнинг фоилотун - фоилотун фоилотун фоилун баҳрида бўлиб, ўғли Темур султон (1486-1514)га атаб ёзган панд-насихатлардан иборат китобдир [7, 18]. Демак, Шайбонийхон ҳаёти бетўхтов жангу жадал ичида кечганига қарамай катта маърифий мерос қолдирган инсон эди.

Иккинчиси фикҳ илмига оид асар бўлиб, бу рисола ҳозирча топилмаган. Турк олими Кўпрули ўзининг Ислом энциклопедиясига ёзган "Чиғатой адабиёти" номли мақоласида Шайбонийнинг фикҳ илмига оид бир рисоласи мавжудлигини ва асарнинг ўз кутубхонасида сақланаётганлиги ҳақида хабар беради [7,18]. Бошқа баъзи тадқиқотларда ҳам бу рисола хусусида фикрлар мавжуд аммо унинг аниқ манзили ҳақида маълумот берилмаган. Шайбонийхоннинг шундай асари мавжудлиги ҳақида Нисорий "Музаккири аҳбоб" асарида ҳам маълумот берган [9, 19-20].

Учинчиси, Туркий тил қонун-қоидалари ҳақидаги асар. Бу ҳақда Ҳасанхожа Нисорий Шайбонийхоннинг туркий тил қоидаларига бағишланган бир рисоласи ҳам борлигини эслатади (Лекин бу рисола ҳозирча топилиб, тадқиқ этилмаган). "...Дейдиларки, хон Ҳазора қалъаси фатҳига отланганда, бир ғазал битиб, Ҳири (Ҳирот) шайхул-исломи ва Қози Ихтиёрга юборибди. Мана бу бир неча байт ўша ғазалдан битилаётир.

Байт:

Мандан салом ул шайху Ихтиёрға,
На Ихтиёрким, ул чуғул, ришвахорға,

Қози Ихтиёр туркий тилни билмас экан, унинг учун "Туркий тил қонун-қоидалари" китобини битиб юборибди" [9, 21].

Тўртинчи асар - Шайбонийхон "Девон"идир. Муҳаммад Шабоний лирик меросининг мажмуаси бўлмиш Шабоний девони (Истанбулдаги Тўпқопи саройи музейида инв.2436 рақами билан сақланади) унинг ҳаётлик чоғида тартиб қилина бошланган, бироқ ҳалок бўлганидан сўнг охирига етказилмай қолган [7, 19].

Шоир девонида шеърятнинг тавҳид, наът, ғазал, рубоий, туюқ, муаммо, таърих каби жанрларида ёзилган 416 та шеър мавжуд (Адабиётшунос олим Мусо Тожибоев мазкур шеърларнинг бадиий тил хусусиятларини ўрганиб, махсус диссертация ҳам ёзган эди). Турли манбалар ва тадқиқотларда Шабонийхоннинг исми ва тахаллуси турли шаклларда айтилиб келинмоқда. Шабоний, Шибон, Шибоний, Шайбоҳ, Шайбек, Шоҳибек, Шоҳбахтхон ва ҳ.к. [7, 9]. Аслида "Шабон" номи туркий "шўбон" сўзидан алинган. Шўбонни подшоҳ, эл-юртни бошқарувчи инсон сифатида қўллаш Навоий асарларида ҳам бор.

Адабиётшунос олим Мусо Тожибоев Шабонийхоннинг девонида тахаллусларнинг қўлланиш ҳолатини қуйидагича таҳлил қилади: девондаги 266 та шеърга Шабоний, 65 таси Шабон, 7 тасига Шоҳбахтхон ва 1 дона шеърга Шоҳбахт деб тахаллус қўйилган [7, 19]. Демак, шоирнинг девони "Девони Шабоний" деб аталиши ва тахаллуси Шабон ёки Шабоний тарзида қўлланиши тўғридир. Аммо унинг номи анъанага мувофиқ ҳукмдор сифатида "Муҳаммад Шайбонийхон" тарзида қўлланилиши оммалашган.

Муҳаммад Шайбонийхон сарой шоири Муҳаммад Солиҳнинг "Шайбонийнома"сида ҳам етук шоир сифатида таърифланган:

Шеърни хўб танир завқ била,

Ўзи ҳам хўб айтур шавқ била.

Турки абъёти эрур шарбати ноб,

Форсий шеърлари ҳам сероб.

Борча серобу салису дилкаш,

Табъ аҳлиға жалису дилкаш [5, 29].

Бироқ, Бобур “Бобурнома”да Шайбонийхон шеърларига салбий баҳо берган:

“Яна қози Ихтиёр билан Ҳиротнинг машҳур ва қобилиятли муллаларидан Муҳаммад Мир Юсуфга, ўзи оми бўлишига қарамай, тафсирдан сабоқ айтди. Яна Мулло Султон Али Машҳадий билан Беҳзод мусаввирнинг тасвир ва хатига калам тегизиб, ислоҳ қилди. Яна ҳар неча кунда бир бемаза байт ёзар ва минбарда ўқитиб, чорсуга ошириб, шаҳар элидан ҳадя оларди” [3, 156-157]. Ҳерман Вамбери “Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи” асарида Бобур Шайбонийхоннинг шоирлиги ҳақидаги фикрларига шундай муносабат билдиради: “Бобур Шайбонийнинг маъносиз ва лаззатсиз шеърлар ёзганини, уларни (Ҳиротда) минбардан ўқишга амр этганини истехзо билан баён қилади. Аслида эса, бу уруш одами маориф ва маданият ҳақида ўз даврининг руҳидан тўла хабардор ва замонасидаги тенгдош шоирларнинг аксариятидан ортиқ даражада калам соҳиби бўлган. Чунки унинг шеърлари, душманлари фикридан тескари ўлароқ, буюк бир иқтидор ва гўзал табиатга молик эканини, у ҳам туркий, ҳам форсий, ҳам арабий тиллардан асосли суратда воқиф эканини кўрсатмоқда” [2, 70]. Шунингдек, Бобурдан фарқли ўлароқ, Ҳасанхожа Нисорий “Музаккири аҳбоб”да шоирлар даврасида мушоиралар ўтказадиган шоир ҳукмдорни ижобий тавсифлаган: “Соҳибқирон хон(Шайбонийхон) илму фазилатлардан хабардор, аниқроғи, уларни тўла эгаллаган киши эди. Шеърият соҳаси ва шоирларга эътиқод эътибори катта бўлган. Мудом олиму фозилларни ўзига ҳамсуҳбат қилган. Яхши шеърлари бор. Ҳазрати Нажмиддин Кубро (Унга тангри раҳмати бўлсин)нинг вафоти таъриҳини яхши айтган.

Таърих:

Онинг таърихидур шаҳи шуҳадо,
Яна бир алиф бирла бўлур адо [9, 20].

Бу ерда шоир абжад усулида Нажиддин Кубронинг ҳижрий 553 йилда туғилганлигига ишора қилган.

Муҳаммад Шайбоний адабий меросининг асосий қисмини уруш тафсилотлари, ҳаётий муаммолар, дарвишлик кечинмаларини ўз ичига олган диний-тасаввуфий қарашлар акс этган ғазаллар ташкил этади. Шайбонийхон Саккокий, Атоий, Навоий анъанасидаги чигатой-туркий шеърятини давом эттирди. Унинг ижодиётига хос бўлган хусусият шундаки, Шайбонийхон ўз шеърларида ўз давлатининг дастлабки маркази бўлган Туркистонни, кейинчалик, ўзи тузган давлатининг муҳим маданий марказлари бўлган Мовароуннаҳр ва Хуросон шаҳарларини зўр эҳтиром билан куйлади [4, 280]. Буни биз шоирнинг куйидаги сатрларида яққол кўрамиз:

Жаннати маъво деган боғи Самарқанд эмиш,
Кавсари аъло деган оби Самарқанд эмиш.
Ҳар нечаким ўтсалар Хулд тоғи тошини,
Ўхшар анга дунёда тоғи Самарқанд эмиш.
Жилваи ҳуру қусур ҳар нечаким қилсалар,
Наргиси мастоналари бори Самарқанд эмиш.
Билки ато қилади Ҳақ ҳар ёнда Жўйбор,
Тўрт ориғи ҳар тараф ори Самарқанд эмиш.
Ҳар тараф баргзор боғлари эрди беҳишт.
Неча десам васфини кони Самарқанд эмиш,
Суйидур оби ҳаёт, эли турур жонфизо.
Нуч дори изласанг қори Самарқанд эмиш,

Ўла ёзиб Балхда бад йилидан истаб.

Тегма Шайбонийга сен, шоҳи Самарқанд эмиш [10, 159].

Шайбонийхон Самарқандни ўз асарларида жаннат макон деб куйласа,
Бухорони Каъба даражасида улуғлаб:

Бир хаёлим бор кўнгулким пир вафий айлайн,

Ул Бухоро шаҳрида Каъба тавофин айлайн [6, 15].

Шайбонийхон бошқа юртлар, шаҳарларда юрган кезларда ҳам Самарқанд,
Бухоро, Туркистонни соғинади. У Мовароуннаҳрдек гўзал юртни бизга Худонинг
ўзи қимматбаҳо совға сифатида ҳадя қилган деб айтади.

Авлиёлар сарвари ул шоҳи Туркистон эмиш.

Ер юзини моҳи тутган ул моҳи Туркистон эмиш.

Йўл янгилашларга дермен, боболнинг Саброн сари,

Қилма умрунг эмди зое, роҳ Туркистон эмиш [10, 157].

Ўзбек мумтоз адабнетида кенг қўлланувчи туюқ¹ сўзлардаги шаклдошликка асосланган жанрдир. Муҳаммад Шайбонийхон томонидан ёзилган туюқлар ҳам жарангли ва бетакрор [1, 541]. Шайбоний бу жанрда ҳам муваффақиятли ижод қилади, сўзлардаги шаклдошлик асосида гўзал туюқлар яратади: Масалан, Шайбонийхон 1500 йилда Самарқандни илк бор эгаллаш учун юриш қилганида, қалъа ташқарисидан туриб қуйидаги туюқни ёзган эди:

Сўғд ичида ўлтурурлар ёбулар,

Ёбуларнинг минган оти ёбулар.

Ёбуларнинг илгидан эл тинмади,

Ё булар бўлсин бу ерда ё булар [9, 20].

¹ Туюқ сўз ўйини асосида тажнис кофиясида берилади. Туюқда қафия бўлиб келадиган шакли бир хил сўзлар турли маънони англатиши керак бўлади.

Биринчи сатрда келган ёбу – ўзбек уруғларидан бири. Иккинчи сатрда эса насли унча яхши бўлмаган, асосан қишлоқ хўжалигида ишлатилган, баҳайбат от тури. Тўртинчи қаторда шоир “ё булар” деб ўз аскарларини кўрсатган ҳолда, олмошни қўлламоқда.

Шайбоний туюқларидан бирида Хуросонга юриши олдидан Амударёнинг чап соҳилида яшовчи ҳазора номли қавмга таҳдид қилиб шундай мисраларни келтиради:

Тангри инояти била қавми ҳазорани,

Андоғ этайки, тажриба бўлсун ҳазораға [9, 21].

Бу сатрларнинг биринчисидаги “ҳазора” афғон қабилаларидан бирининг номи. Иккинчи “ҳазора” форсийда “минг” сўзини ифодалаган.

Анқонинг юзин кўрарсиз кулменгиз –

Оқ соқолидур юзинда гулменгиз.

Ул қариликдин тили кўп қисқадур,

Ким анинг юзин кўрарсиз кулменгиз [10, 298].

Биринчи мисрада кулмангиз "оқ юз" маъносида. Менг "хол" маъносида. Гулменгиз "гулюзли" маъносини ташимокда. Сўнгги мисрада кулманг “мазах қилманг” маъносида.

“Ёқадур” сўзининг уч маъноси асосида ёзилган туюқ:

Неча дилбар жонима ўт ёқадур.

Жонимунг дардина дармон ёқадур.

Оқ тўнунг кўрганда ёнмоқ хуштурур.

Хошиясинда билмадим не ёқадур [10, 292].

Туюқнинг биринчи мисрасидаги ёқадур – “ўт ёқади”, “олов қалайди”, “жонимни ёндиради” маъноларида. Иккинчи ёқади – “хуш ёқади”, “завқлантиради” ва сўнгги мисрадаги ёқадур "ёқа", “кийимнинг ёқаси” маъносида.

Шайбонийхон бошқаларда учрамайдиган туюқнинг олти мисралик шаклини ҳам қўллайди. Мазкур шеърда “кеч” сўзи тўрт марта — биринчи, иккинчи, тўртинчи ва олтинчи мисраларда келтирилади:

Эй Бинойи бу китобинг, бўлди кеч

(Китобинг кеч ёзилди, иш кеч битди).

Бир сенингтеқ қайда бўлғай қўлн кеч

(Сен каби кечиккан, секин иш қиладиган одам қайда бор).

Бизга Урганч юрушида ярамай

Сен фароғатда бўлупсан қули кеч

(Уруш вақтида бажармадинг, яъни китобни кеч ёздинг).

Кетдн ўш молинг, қароқчи қўлидин,

Не турусен энди анда қўлн кеч [10, 294]

(Қароқчи молингни олиб кетди, энди сен ҳам унинг ортидан қўлни кечиб ўт).

Шайбонийхон “Девон”и бир пайтнинг ўзида тарихий манба ҳамдир. XVI аср манбаларида учрамайдиган баъзи маълумотлар унинг шеърларида ўз ифодасини топган. “Девон”да зикр этилишича, “Самарқандни олганда бaсе Кўксаройда тўй қилиб, валадимни тахтга миндуруб, ул мажлисда зебо санамларни келтируб, ўғлум Муҳаммад Темур Баҳодирни сандалда ўлтуртиб, бу ғазални айттим:

Эй манга саждагоҳи ол қошларинг меҳробидур,

Бу кўнгил қушин тутарға шул кўзинг саййодидур.

Новакинг ўқлари жоним кўз ёшимдин сусади,

Ваҳ бағир қонидин ичкан кирпугинг пайконидур.

Ғунча лаълин кўргали бу лаълу маржонлар тўқуп,

Инглари олинда ё Раб кўзларим намнокидур.

Оташин ёқут лабиндин ёқилиб ишқинг оти,

Май ичиб ким маст бўлса шул гўйинг чавгонидур.

Муҳтасиб манъ этмагил маъшук куйиндин ҳар заман,
Кўз ёшима ваҳ отиндин ҳар замон ғамнокидур.
Ул парини Кўксарой ичинда ҳар дам кўргали,
Зулфи анбар-бўйу мушкин васфида девонидур.
Эй Шабоний, шул санам жавринда новмид ўлмағил,
Бас кўнгил ораста қилғил дилбаринг сандолидур [10, 136].

Ҳукмдор шоирнинг “Баҳр ул-худо” номли қасидасида шоирнинг диний-тасаввуфий қарашлари бадий ифодаланиб, ўзбек хонининг бошидан ўтган воқеалар унинг ички кечинмаларини билан уйғунлашиб кетган. Ушбу қасида тасаввуф шайхлари Абулҳасан Харрақоний ва Боязид Бастомий мақбараси зиёратида ёзилган:

Эрди тўққуз юз тақи ўн тўрт хижрат вақтидин,
Ким, бу гулшан ичра топти булбули табъим наво.
Манзилим ул вақт эди Бастом била Домғонда,
Ким, менга қилди мадад арвоҳи поки анбиё.
Пири Хароқоний – тариқатнинг имоми Булҳасан,
Барча орифларға султон Боязид ул муқтадо [8, 14].

Бу асарнинг (“Баҳр ул-худо”) сўфий руҳдаги қасида эканлигини куйидаги байтдан ҳам англаб олиш мумкин:

Подшолиғда Шайбоний фақирдан айрилмагил,
Фақр шоҳи икки олам ичра бўлур подшо.
Тангри гар берди сенга Эрону Турон,
Бандалик таврин Шайбоний бермагил элдан даҳо... [8, 15]

Шайбонийхоннинг форсий тилда ҳам бир қатор назм намуналари мавжуд эди.

Унинг мана бу форсий матлаъси ҳам машҳурдир.

Булбулони ту ки жонам булбулон оварди,

Булбулони шаккарин то булбулон оварди [8, 18].

(Мазмуни: *Жонимга булбулларни келтирган сенинг булбулинг, Шакар (сўзли) булбуллар булбул келтирди*).

Хулоса. Муҳаммад Шайбонийхон заифлашиб бораётган темурийлар сулоласини ҳокимиятдан ағдариб, ўз сулоласига асос солиш, парчаланаётган Туронни бирлаштириш йўлида тинимсиз ҳарбий-сиёсий курашда бўлса-да, илм-фан ва адабиёт билан салмоқли даражада шуғулланган. У тузган "девон"даги шеърлар ўша давр тарихи учун ҳам ноёб манба бўлиб хизмат қилади. Чунки, муаррихлар қаламидан тушиб қолган баъзи воқеа ёки жараёнлар ҳукмдор шоирнинг кечинмалари, кўнгил истаклари, қайғу ва хурсандчиликлари орқали шеърларига кўчиб ўтган. Бу эса, Муҳаммад Шайбонийхон тарихини тадқиқ этиш учун муҳим манбалардан бири сифатида хизмат қилиши лозим.

Ғазаллар.

ЁР ДАРДИНГҒА

Дарду ғам бечора кўнглум сори оқилди яна,
Мени кўруб ишқ ўти боштин яна келди яна.

Гунчадек кўнглум ғам ҳижронидин қон боғлоди,
Муждаи васлин² эшитиб, кўнглум очилди яна.

Ҳажр ўтинда нотавон жисмим фироқинг кечаси,
Шамъдек боштин-аёқ фурқат³да ёқилди яна.

Қезлоб эрдим ишқини элдину лекин найлайн,
Ҳолатим Мажнун киби оламға ёйилди яна.

Фирқат отидин йиқилдим, ёр келди сўрғоли,
Эй Шабоний, ёр дардингға даво қилди яна.

² Муждаи васл – висолнинг ёқимли хабари.

³ Фурқат – айрилиқ.

* * *

ИЧИНДА [10, 94-95]

Юзунгни кўрдум ул чортоқ⁴ ичинда,
Очилмиш тоза гул ёпроқ ичинда.

Табассум қилсанг ул ғунча лабингдин,
Дегайсен бол томор қаймоқ ичинда.

Неча кўзлодинг, эй раъно ғизолим⁵,
Мени ёндурмоғил авлоқ ичинда.

Карам⁶ қилғил, кел эмди, эй азизим,
Утурғил дидаи му штоқ⁷ ичинда.

Жаҳоннинг кўзи ҳаргиз кўрмиши йўқ
На қилди лабларинг сўрмоқ ичинда.

Кел эй соқий⁸, юкунуб бир аёқ⁹ тут,
Манго дилбар била қишлоқ ичинда.

Манго жавр айладинг, эй бағри тошим,
Кўнгулни соқломай дил тоқ¹⁰ ичинда.

Мухолиф¹¹ Вахш¹²ни қишлаб турурда,
Туруш бермай турур турмоқ ичинда.

⁴ Тўртбурчак.

⁵ Нафис ғўзал; чиройли кийик.

⁶ Меҳрибонлик, илтифот.

⁷ Муштоқ кўз.

⁸ Соқий, май узатувчи.

⁹ Қадаҳ маъносида келган. Кўш аёқ – икки шахснинг қадаё уриштириши.

¹⁰ Берк бурчак.

¹¹ Қарши чиқувчи.

¹² Йиртқич; вахший. Вахш дарёсининг қишда тез оқар ҳолатда бўлмаслиги маъносида ҳам келган бўлиши мумкин.

Черикнинг¹³ гардини кўрмой қочиптур
Масалдур: – Кул қочор ўрмоқ ичинда.

Шабонийға берибтур нусратин¹⁴ қақ¹⁵,
Ковуб мен хусрав(ни)¹⁶ чақмоқ ичинда.

* * *

ТАРК ЭТ

Эй оқилон, эй оқилон, тарк эт, сен эмди бу жаҳон,
Жон булбули парвоз этар манзилгоҳидур осмон.

Бутхонани вайрон қилиб, майхона ободон қилиб,
Гулхан эмасдур манзилинг, гулшан ҳавас қилғил равон

Барҳам уройин ақлу ҳуш, вайрон қилойин нафси ҳуш,
Бегонани ошно қилиб, туну-қун кузайгил бахти хон.

Кўнглум ғамин беғам қилиб, ҳақ дардини маҳрам қилиб,
Бўлса жароҳат эм қилиб, бўлғил табиби меҳрибон.

Тортиб Самарқанд лашқарин, юруб мўғул устига мен,
Ислон тигин тез этиб, барҳам уройин қолмоқон.

Ислон мен-ислом мен, куффору куфри найласун,
Куффор беҳин¹⁷ кесойин, қолмосун андин ҳеч нишон.

Шаҳбоз¹⁸ бўлди чингизи, семурғу анқо қойдадур.
Мен-мен муҳитнинг жавҳари-жавҳарни билмас инсужон

¹³ Аскар, сипоҳий, ҳарбий маъносида.

¹⁴ Ғалабасини.

¹⁵ Ғалабасини муҳрла маъносида келган.

¹⁶ Подшоҳни.

¹⁷ Илдиз.

¹⁸ Лочин, ов қуши.

Эй қахрабо, маъмур¹⁹ этай кўп дурру маржонлар тўкуб.
Эй дилбарнинг дарди била ўтқа ёнар мен ҳар замон.

Шайбоний, сўзинг қисқа қил, юрур йўлингни рост қил,
Тўти сўзи шаккар турур, мурдор²⁰ қарға нокасон.

РУБОИЙ

Гар бўлса киши қоши қароси бирла,
Сўз яхши турур жигар яроси бирла,
Зулфу юзи васфини битурман туну кун,
Олтун варақ ичра кўз қароси бирла.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдулқодир Мажид. Шайбонийлар давлати. / Турк тилидан Иқболжон Усмон таржимаси. Истамбул: Nasim Kutub nashriyoti, 2022.
2. Армений Вамбери. Бухоро ёхуд Мовароуннахр тарихи. / Сирожиддин Аҳмад таҳрири остида. – Т.: Info capital group, 2019.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. / Ваҳоб Раҳмонов, Каромат Муллажонов табдили. Т.: Ўқитувчи, 2008.
4. Маънавият юлдузлари. Тўпловчи ва масъул муҳаррир: М.М.Хайруллаев. Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2001.
5. Муҳаммад Солиҳ. Шайбонийнома. / Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Эргашали Шодиев. Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989.
6. Муқимов З. Қилич ва қалам соҳиблари. Самарқанд, 2008.
7. Тожибоев М. Муҳаммад Шайбоний лирикасида бадиий тил муаммолари. Т.: Университет, 2006.

¹⁹ Обод, ҳаёт мавжуд бўлган.

²⁰ Ўлаксахўр, ифлос.

8. Қораев Ш. Шайбоний султонлар тазкираси. Қарши: Интеллект, 2023.
9. Ҳасанхожа Нисорий. Музаққир ал-аҳбоб. / Форс тилидан Исмоил Бекжон таржимаси. Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993.
10. Yakub Karasoy. Sibani Han Divani. Konya, 1989.

Комментарии к поэтическому творчеству Мухаммада Шайбани-хана

Аннотация. В данной статье анализируется деятельность великого представителя династии Шайбани, государственного деятеля и просвещенного правителя Мухаммада Шайбани-хана, установившего власть династии Шайбани в Моваруннахре. Выбраны некоторые из его стихов, сидящих на диване, и указано их значение как исторического источника.

Ключевые слова. Династия Шайбани, Мухаммад Шайбани-хан, поэма, диван, туюк, произведение, рубай, мисра, источник, псевдоним.

Comments on Muhammad Shaibani Khan's work in poetry

Abstract. This article analyzes the activities of the great representative of the Shaybani dynasty, the statesman and enlightened ruler Muhammad Shaybani Khan, who established the rule of the Shaybani dynasty in Movarounnahr. Some of his poems from his divan have been selected and their importance as a historical source is given.

Keywords. Shaibani dynasty, Muhammad Shaibani Khan, poem, divan, tuyuq, work, rubai, misra, source, pseudonym.